

Ternováczt Bálint
főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára
ORCID: -

RECENZÍÓ

**Bogdándi Zsolt: Az erdélyi fejedelmi tábla
a 16. század második felében monográfiájához**

REVIEW

**Review of Zsolt Bogdándi's monograph *The Transylvanian Princely
Council in the Second Half of the 16th Century***

[DOI: 10.66103/KK.2026.2.9](https://doi.org/10.66103/KK.2026.2.9)

A szerző, Bogdándi Zsolt, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jakó Zsigmond Kutatóintézetének tudományos munkatársa, illetve igazgatója. Könyve a Magyar Királyság mohácsi csatát követő összeomlásának folyamán kialakuló Erdélyi Fejedelemség legfelső bíróságának, az utóbbi fejedelmi táblának nevezett ítélő testület történetét, működését és szervezetét vizsgálja a 16. század második felében. A téma a kora újkori Erdély politikai és intézménytörténetének fontos, ám kevésbé feldolgozott részét képezi: miközben az Erdélyi Fejedelemség eseménytörténete, gazdasága és művelődéstörténete már a 19. századtól kezdve jelentős figyelmet kapott, a központi igazságszolgáltatás és a fejedelemségkori bíráskodás intézménytörténete hosszú időn át a kutatás periferiáján maradt. Ennek legfőbb oka a forrásanyag töredékessége, illetve az, hogy a mindennapi jogalkalmazás feltárásához szükséges forráskiadások csak az utóbbi évtizedekben gyorsultak fel.

A korábbi jogtörténeti összefoglalások áttekintése után, jelentőségüket elismerve megállapítható, hogy azok elsősorban a 18–19. századi jogfejlődésből indultak ki, megállapításaik ezért csak korlátozottan alkalmazhatók a 16. század második felének erdélyi viszonyaira. A kutatás sokáig inkább normatív és intézménytörténeti kérdésekre koncentrált, kevés figyelmet fordítva a bírói gyakorlatra, az ítélkezés szervezetre vagy az igazságszolgáltatás személyi összetételére.

A téma historiográfiai előzményeiről alapos képet kaphatunk a kötet bevezetőjében: a terület kutatásában jelentős előrelépést hoztak Hajnik Imre

Werbőczy előtti igazságszolgáltatás terén végzett kutatásai. Ezeket Borsa Iván egészítette ki a vajdai bíraskodás és oklevélkiadás vizsgálatával, majd a sort Jakó Zsigmond folytatta a vajdai kancellária és az ítélmesteri hivatal létrejöttének bemutatásával. A későbbi kutatás számára meghatározó kiindulópontot jelentett Bónis György felismerése is, amely szerint a fejedelmi tábla a 16. századra Erdély legfőbb bírói fórumává vált, illetve ő hívta fel a figyelmet a formuláskönyvek jelentőségére is. A szerző által tárgyalt téma historiográfiai háttérében fontos helyet foglalnak el még újabban Dáné Veronka fejedelemségkori törvénykezéssel, Derzsi Júlia szász büntetőbírói gyakorlattal, valamint Oborni Teréz Zoltay János ítélőszéki ülnök kézirataival kapcsolatos kutatásai is. A román nyelvű szakirodalom – a szerző ismeretei szerint – csupán érintőlegesen foglalkozott a fejedelmi tábla működésével, ezt is leginkább a fogalomzavar jellemzi, amelynek pontosítása még várat magára. A fenti rövid historiográfiai áttekintés után elmondható, hogy az erdélyi fejedelmi tábla alapos vizsgálata és monografikus leírása sem a magyar, sem a román kutatásban nem történt meg, ezt a hiástust volt hivatott Bogdándi Zsolt kutatása betölteni.

A kötet négy egymástól jól elkülöníthető fejezetre tagolódik. Az előszót követő első, Előzmények című fejezetben a szerző röviden, 12 oldalban a középkori gyökerektől kezdve áttekinti általánosan a magyar, majd részletesebben az erdélyi jogszolgáltatás történeti előzményeit: előbbi esetében a királyi kúria bíróságainak szemlélésével a 13. századi előzményektől Mátyás reformjain át halad a 16. század közepéig, majd a középkori erdélyi vajda bíraskodását taglalja, és végül az előzőeknél sokkal részletesebben taglalva mutatja be az 1541–1556 közötti erdélyi központi bírói szervezetet. Az első fejezet harmadik része a téma elsőrangú, hiánypótló szakirodalmi összefoglalását adja.

Vizsgált könyvünk legfontosabb, legtöbb új eredményt tartalmazó, értekező részeit a második, a fejedelmi tábla 1556–1600 közötti szervezetét és működését bemutató, valamint a harmadik, a fejedelmi tábla előtt tárgyalt pereket vizsgáló fejezetei adják. A fejedelmi tábla kialakulási körülményeinek vizsgálatakor a vonatkozó forrásokkal alátámasztva az olvasó megismerheti az erdélyi joggyakorlás fejlődésének azon folyamatát, amely a mohácsi vész után a középkori magyar gyökerekből fakadt, I. János majd a gyermek János Zsigmond alatt az erdélyi viszonyokhoz alkalmazkodott. 1551-ben az erdélyi és partiumi területek egy rövid, 15 éves időszakra Ferdinánd fennhatósága alá kerültek, ekkor ismét a Magyar Királyság joggyakorlata került előtérbe, majd 1556-ban az özvegy Izabella királyné és János Zsigmond visszatérte után került sor az önálló erdélyi államszervezet, és ezen belül is az igazságszolgáltatás megszervezésére. Ekkor lezajlott az előző 30 év gyakorlatának jogharmonizációja, ennek eredményeként kialakult a fejedelmi tábla joghatósága, feljebbviteli széke, tisztázódtak a táblai elnökség és az ítélmesterek feladat- és jogkörei. Az ítélmestereken kívül az

ülnökök szerepköre, „munkaköre”, jövedelmei, sőt rétegrajza is bemutatásra kerül. A tábla jövedelmeiről már annak 1556-os felállításakor írnak a források, ezek szabályozását és alakulását is forrásokkal gazdagon alátámasztva mutatja be a szerző.

A kötet harmadik fejezete a fejedelmi tábla előtt tárgyalta perekkel foglalkozik. A szerző mindenekelőtt tisztázza, hogy nem vállalkozik a fejedelmi ítélőszék előtt tárgyalta valamennyi per teljes körű számbavételére – e kötetnek ez nem is feladata –, hanem a korábbi fejezetekben már bemutatott joghatósági keretekre építve, a fennmaradt forrásanyag alapján a legjellemzőbb ügytípusokat tekinti át, amelyek közül a legnagyobb csoportot hatalmaskodási ügyek képezik. Emellett kitér a hűtlenségi perekre és az igazságszolgáltatás rendjét érintő esetekre, így a tolvajok menekítésére vagy a jobbágyok törvényszék elé állításának elmulasztására, továbbá a városoktól érkező fellebbezésekre. Külön csoportot alkotnak a hitbérrel és a leánynegyeddel kapcsolatos ügyek, valamint a gazdasági jellegű eljárások, mint az adó- és tizedperek. Külön alfejezet foglalkozik a birtokjogi kérdésekhez kapcsolódó ügyekkel és a birtokosztályokkal, de az oklevelek felkérésével, az iktatáskor tett ellentmondásokkal, illetve az olyan sajátos jogintézményekkel, mint a magszakadás vagy a jobbágykerestetés. E körben jelennek meg továbbá a zálogos jószágokkal, az ősi birtokok jogtalan elidegenítésével és az ingóságok jogellenes elvitelével kapcsolatos perek is. A fejezet egy speciális esettípussal, a százszok saját bírói szervezetének és a korszakból fennmaradt pereinek bemutatásával zárul, amely Erdély sajátos joggyakorlatának sokszínűségére világít rá.

A kötet végén kapott helyet az Adattár, amely három, egymástól jól elkülönülő bázisban gyűjti össze és elemzi az erdélyi fejedelmi táblára vonatkozó forrásokból kinyerhető adatokat, segítve a téma további kutatóit. Az első részben a szerző táblázatokba rendezve gyűjtötte össze a táblai terminusok okleveles említéseit az 1556–1600 közötti időszakban, feltüntetve az évet, a helyszínt és az időpontot; ez utóbbinál a dátumon kívül eredeti, latin nyelven idézi a datálás sorait. Az Adattár második alfejezetében a fejedelmi tábla személyzetének 1556–1600 közötti archontológiáját találjuk, forrásmegjelöléssel és jegyzetekkel gazdagon ellátva, az itt felsorakoztatott tisztségek (a magyar elnevezés mellett minden esetben fel van tüntetve a forrásokban található latin terminológia is): táblai elnökök, ítélőmesterek és jogügyigazgatók, utóbbi esetében külön felsorolva az erdélyi és a partiumi ismert személyeket. A harmadik alfejezet egy propopográfiai adattár, amely a fejedelmi tábla ülnökeinek életrajzeit mutatja be: alfabetikus rendbe szedve összesen 37 ülnök életrajzát ismerheti meg az olvasó. Az Adattár mindhárom alfejezete esetében hasznos lett volna egy-egy bevezetőt vagy rövid előszót készíteni, amely összefoglalja a táblázatok készítésének alapelveit, a források átírásának és az adattárak összeállításának módszertanát, valamint a kutatás korlátait és esetleges további lehetőségeit.

A kötet nyelvezete gördülékeny, fogalmazásmódja egyértelmű és világos, ritkán azonban előfordulnak olyan mondatformálási megoldások, amelyek az előbeszéd előadásmód közvetlenségét őrzik, s emiatt egyes szerkezetek stílusosan kevésbé csiszoltnak hatnak, például: *„Ekkor elismerték ugyan, hogy mindenkinek György barát kell igazságot szolgáltatasson, de akik az ő ítéletével nem elégednének meg, úgymint a becsületet, illetve a főbenjáró ítéletet és jószágvesztést illető ügyekben, fellebbezhetnek a királyné és tanácsosai jelenléte elé...”* (26. oldal). Mindez természetesen semmit sem von le a kötet értékéből vagy az eredmények hiteléből.

Összességében elmondható, hogy Bogdándi Zsolt keménytyáblás, színvonalas kivitelű, az erdélyi fejedelmi tábla 1600-ig terjedő történetére vonatkozó kutatásait bemutató kötete egy hiánypótló mű, nemcsak az erdélyi, de a magyar jogtörténet kutatói számára is, amely a hozzáférhető levéltári forrásbázisra alapozva mutatja be a korszak legfontosabb jogszolgáltatási szervének működését, az adattárakkal pedig segíti a témára vonatkozó további kutatásokat is.